हस्तिगिरिः, पुं, (हस्तिप्रधानो गिरिर्यत्र।) काञ्चिदेशः। इति केचित्॥

हस्तिघोषा, स्त्री, (हस्तीव बृहती घोषा।) बृहद्घोषा। बड़ी तोरइ इति हिन्दी भाषा। तत्पर्य्यायः। ऐभी २ महत्पुष्पा ३ सपीतिका ४ महाकोशातकी ५। अस्या गुणाः। स्निग्धत्वम्। सारकत्वम्। पित्तानिलनाशित्वञ्च। इति मदनविनोदः॥ (पर्य्यायान्तरं यथा,—
"महाकोषातकी प्रोक्ता हस्तिघोषा महाफला।
धामार्गवो घोमकश्च हस्तिपर्णश्च स स्मृतः॥"
इति भावप्रकाशस्य पूर्व्वखण्डे प्रथमे भागे॥)

हस्तिघोषातकी, स्त्री, (हस्तीव बृहती घोषातकी।) हस्तिघोषा। इति रत्नमाला॥ (गुणादिकमस्या हस्तिघोषाशब्दे ज्ञातव्यम्॥)

हस्तिघ्नः, पुं, (हस्तिनं हन्तुं शक्तः। हस्तिन्+हन+"शक्तौ हस्तिकपाटयोः।" ३।२।५४। इति टक्।) मनुष्यः। इति केचित्॥ करिनाशके, त्रि॥

हस्तिचारिणी, स्त्री, (हस्तीव चरतीति। चर+णिनिः। ङीप्।) महाकरञ्जः। इति राजनिर्घण्टः॥

हस्तिदन्तं, क्ली, (हस्तिनो दन्त इव आकारोऽस्त्यस्येति। अच्।) मूलकम्। इति राजनिर्घण्टः॥

हस्तिदन्तः, पुं, (हस्तिनो दन्त इव आकारोऽस्य। अच्।) मूलकम्। इति शब्दरत्नावली॥ (हस्तिनो दन्त इव।) द्रव्यरक्षार्थभित्तिस्थकीलकः। (हस्तिनो दन्तः) गजदशनञ्च॥ (यथा,—
"हस्तिदन्तमसीं कृत्वा मुख्यञ्चैव रसाञ्जनम्।
लोमान्यनेन जायन्ते नृणां पाणितलेष्वपि॥"
इति वैद्यकचक्रपाणिसंग्रहे क्षुद्ररोगाधिकारे॥)

हस्तिदन्तकं, क्ली, (हस्तिदन्तमेव। कन्।) मूलकम्। इति शब्दमाला॥ (मूलकशब्देऽस्य गुणादयो ज्ञातव्याः॥)

हस्तिदन्तफला, स्त्री, (हस्तिदन्त इव फलमस्याः।) एर्व्वारुः। इति राजनिर्घण्टः॥

हस्तिद्वयसः, त्रि, गजपरिमाणम्। हस्तिशब्दात् द्वयसच्प्रत्ययेन निष्पन्नः। इति सिद्धान्तकौमुदी॥

हस्तिनखः, पुं, (हस्तिनो नख इव।) पुर्द्वारि यत् कूटं तत्। इत्यमरः। २।२।१७॥ द्वारोपरि दुर्गार्थं यत् कूटं मृत्तिकाराशिस्तस्मिन् हस्तिनखो दम्दमा इति ख्यातः। दुर्गद्वारावरणार्थः क्रमनिम्नोन्नतखातोद्धृतमृत्कूटो हस्तिनख इत्यन्योऽपि। दुर्गपुरद्वारसमीपे युद्धार्थं यद्बहिरतटमन्तःसोपानयुक्तं मृत्कूटं यत्र स्थित्वा विपक्षेषु काण्डादिकं क्षिप्यते तत्र हस्तिनखो बुरुज इति ख्यात इत्यपरे। हस्तिनो नख इव हस्तिनखः। इति तट्टीकायां भरतः। (यथा, माघे। ३।६८।
"शनैरनीयन्त रयात् पतन्तो
रथाः क्षितिं हस्तिनखादखेदैः।
सयजसूतायतरश्मिभुग्न-
प्रोथाग्रसंसक्तयुगैस्तुरङ्गैः॥")

हस्तिनपुरं, क्ली, हस्तिनापुरम्। इति हेमचन्द्रः॥

हस्तिनापुरं, क्ली, चन्द्रवंशीयहस्तिनामकराजनिर्म्मितनगरम्। परिक्षित्गड् इति दिल्ली इति च ख्यातम्। तत्पर्य्यायः। नागाह्वः २ हस्तिनपुरम् ३ हास्तिनम् ४ गजाह्वयम् ५ गजाह्वम् ६ गजसाह्वयम् ७। इति शब्दरत्नावली॥ हस्तिनीपुरम् ८। इति हेमचन्द्रः। शतानीकादप्यश्वमेधदत्तो भविता। तस्मादप्यधिसीमकृष्णः। अधिसीमकृष्णात् त्रिचक्षुः। यो गङ्गापहृते हस्तिनापुरे कौशाम्ब्यां निवत्स्यति। इति विष्णुपुराणे ४ अंशे २१। ३॥

हस्तिनी, स्त्री, (हस्तिनः स्त्री। ङीप्) गजपत्नी। हातिनी इति भाषा। तत्पर्य्यायः। करेणूः २ करेणुः ३ रेणुका ४ करेणुका ५ धेनुका ६ वासिता ७ वासा ८ करिणी ९ विशा १०। इति शब्दरत्नावली॥ कटम्भरा ११ पुष्करिणी १२ कचा १३ वसा १४ गणिका १५ गजयोषित् १६। इति जटाधरः॥ इभी १७ पद्मिनी १८ मातङ्गी १९। अस्या दुग्धगुणाः। मधुरत्वम्। वृष्यत्वम्। गुरुत्वम्। कषायत्वम्। स्निग्धत्वम्। स्थैर्य्यकरत्वम्। शीतत्वम्। चक्षुष्यत्वम्। बलवर्द्धनत्वञ्च॥ तद्दधिगुणाः। कषायत्वम्। लघुत्वम्। उष्णत्वम्। पक्तिशूलशमनत्वम्। रुचिप्रदत्वम्। दीप्तिदत्वम्। वलासगदनाशित्वम्। वीर्य्यवर्द्धनत्वम्। उत्तमबलप्रदत्वञ्च॥ तन्नवनीतगुणाः। कषायत्वम्। शीतलत्वम्। लघुत्वम्। तिक्तत्वम्। विष्टम्भिजन्तुपित्तकफक्रमिनाशित्वञ्च॥ तद्घृतगुणाः। कफपित्तविषक्रमिनाशित्वम्। कषायत्वम्। विष्टम्भित्वम्। तिक्तत्वम्। अग्निकरत्वञ्च। इति राजनिर्घण्टः॥ *॥ चतुर्व्विधस्त्रीमध्ये स्त्रीविशेषः। तल्लक्षणं यथा,—
"स्थूलाधरा स्थूलनितम्बभागा
स्थूलाङ्गुली स्थूलकुचा सुशीला।
कामोत्सुका गाढ़रतिप्रिया च
नितम्बखर्व्वा खलु हस्तिनी स्यात्॥"
इति रतिमञ्जरी॥
हट्टविलासिनी। इति शब्दचन्द्रिका॥

हस्तिनीपुरं, क्ली, हस्तिनापुरम्। इति हेमचन्द्रः॥

हस्तिपः, पुं, (हस्तिनं पाति रक्षतीति। पा+कः।) हस्त्यारोहः। इति शब्दमाला॥ (यथा, मार्कण्डेये। ३९॥ १८॥
"वश्यं मत्तं यथेच्छातो नागं नयति हस्तिपः।
तथैव योगी स्वच्छन्दः प्राणं नयति साधितम्॥")

हस्तिपकः, पुं, (हस्तिप एव। कन्।) गजारोहः। माहुत इति भाषा। तत्पर्य्यायः। आधोरणः २ हस्त्यारोहः ३ निषादी ४। इत्यमरः। २।८।५९॥ आद्यौ पालकौ परौ योद्धाराविति केचित्। इति भरतः॥ (यथा, माघे।५।४९।
"जज्ञे जनैर्मुकुलिताक्षमनाददाने
संरब्धहस्तिपकनिष्ठुरचोदनाभिः।
गम्भीरवेदिनि पुरः कवलं करीन्द्रे
मन्दोऽपि नाम न महानवगृह्य साध्यः॥")

हस्तिपत्रः, पुं, (हस्तिनः कर्ण इव पत्रमस्य। हस्तिकन्दः। इति राजनिर्घण्टः॥

हस्तिपर्णिका, स्त्री, (हस्तिनः कर्ण इव पर्णमस्याः कन्। टापि अत इत्वम्।) राजकोशातकी। इति राजनिर्घण्टः॥

हस्तिपर्णी, स्त्री, (हस्तिनः पर्णमिव पर्णमस्याः। ङीष्।) मोरटालता। इति रत्नमाला॥ कर्क्कटी। इति राजनिर्घण्टः॥

हस्तिमदः, पु, (हस्तिनो मदः।) करिगण्डक्षरितमदजलम्। तत्पर्य्यायः। गजमदः २ गजदानम् ३ मदः ४ कुम्भिमदः ५ दन्तिमदः ६ दानम् ७ द्विपमदः ८। अस्य गुणाः। स्निग्धत्वम्। तिक्तत्वम्। केश्यत्वम्। अपस्मारविषकुष्ठकण्डूतिव्रणदद्रुविसर्पनाशित्वञ्च। इति राजनिर्घण्टः॥

हस्तिमल्लः, पुं, (हस्तिषु मल्लः।) गणेशः। शङ्खनागः। ऐरावतः। इति मेदिनी॥

हस्तिरोहणकः, पुं, (हस्तीव रोहते इति। रुह+ल्युः। ततः कन्।) महाकरञ्जः। इति राजनिर्घण्टः॥

हस्तिलोध्रकः, पुं, (हस्तीव महान् लोध्रः। ततः कन्।) लोध्रः। इति राजनिर्घण्टः॥

हस्तिवाहः, पुं, (हस्तिनं वाहयतीति। वह+णिच्+अण्।) अङ्कुशः। इति शब्दरत्नावली॥ गजवाहकश्च॥

हस्तिविषाणी, स्त्री, कदली। इति राजनिर्घण्टः॥ (विवरणमस्याः कदलीशब्दे ज्ञातव्यम्॥)

हस्तिशाला, स्त्री, (हस्तिनः शाला।) गजगृहम्। फीलखाना इति पारस्य भाषा। तत्पर्य्यायः। चतुरम् २। इति हेमचन्द्रः॥

हस्तिशुण्डा, हस्तिशुण्डी, स्त्री, (हस्तिनः शुण्ड इव आकारोऽस्त्यस्येति। अच्। विभाषया ङीष्।) क्षुपविशेषः। हातिशुँड़ा इति भाषा। तत्पर्य्यायः। हस्तिनी २ भुरुण्डी ३ जलेच्छया ४। इति शब्दचन्द्रिका॥ नागशुण्डी ५ शुण्डी ६ धूसरपत्रिका ७। (पर्य्यायान्तरं यथा,
"हस्तिशुण्डी चातिविषा त्र्यूषणं हेममाक्षिकम्॥
इति वैद्यकरसेन्द्रसारसंग्रहे ज्वराधिकारे॥)
अस्या गुणाः। कटुत्वम्। उष्णत्वम्। सन्निपातज्वरनाशित्वञ्च। इति राजनिर्घण्टः॥ करिकरे, पुं॥

हस्तिश्यामाकः, पुं, (हस्तीव स्थूलः श्यामाकः।) शस्यविशेषः। हातियाशामा इति भाषा। अस्य गुणाः। धातुशोषणत्वम्। पित्तश्लेष्मनाशित्वम्। वायुवर्द्धनत्वम्। रूक्षत्वञ्च। इति राजवल्लभः॥

हस्ती, [न्] पुं, सुहोत्रराजपुत्रः। यथा। बृहत्क्षत्रस्य सुहोत्रः पुत्रः सुहोत्राद्धस्ती य इदं हस्तिनापुरं निर्म्मापयामास। इति विष्णुपुराणे ४ अंशे १८ अध्यायः॥ अपि च।